

Prejeto: 13. 9. 2018
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Milko Mikola¹

Westni – celjski veleindustrialci

Izvleček

V prispevku je obravnavana podjetniška dejavnost Westnov od leta 1894, ko je Adolf Westen st. v Celju ustanovil podjetje za proizvodnjo emajlirane posode, pa do leta 1945, ko jim je komunistična oblast vsa njihova podjetja v Sloveniji in drugje v Jugoslaviji zaplenila. Glavni poudarek v njem je na tovarni emajlirane posode v Celju, ki je Westnom omogočila vzpon med veleindustrialce. Hkrati pa avtor podaja tudi pregled drugih njihovih podjetij v Sloveniji oz. Jugoslaviji in v nekaterih drugih evropskih državah. Poleg tega je v prispevku okvirno prikazan odnos Westnov do njihovih delavcev, do nacizma in nemških okupacijskih oblasti ter do Osvobodilne fronte.

KLJUČNE BESEDE: industrija v Celju, rodbina Westen, podjetništvo na Slovenskem, nemški industrialci v Sloveniji, povojni sodni procesi

¹ Dr. Milko Mikola, doktor zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik v pokoju, Škofja vas pri Celju, milkomikola@gmail.com

Abstract

The article deals with the entrepreneurial activity of the Westens from 1894, when Adolf Westen Sr established a company for the production of enamelware in Celje, to 1945, when the Communist authorities confiscated all their companies in Slovenia and elsewhere in Yugoslavia. The main emphasis of the article lies on the enamelware factory in Celje, which enabled the Westens to become leading industrialists. Moreover, the author gives an overview of their other companies in Slovenia or Yugoslavia and some other European countries. Furthermore, the article provides a general depiction of the Westens' attitude towards their workers, Nazism and German occupier authorities, and the Liberation Front.

KEY WORDS: industry in Celje, the Westen family, entrepreneurship in Slovenia, German industrialists in Slovenia, post-war judicial processes

Uvod

Z izumrtjem grofov in knezov Celjskih leta 1456 je Celje izgubilo položaj knežjega mesta, s tem pa tudi svoj dotedanji pomen. Miniti so morala stoletja, da se je ponovno dvignilo. Njegov ponovni vzpon se je začel šele konec 19. stoletja, povezan pa je bil predvsem z uveljavljanjem industrije. Med tistimi, ki so bili za razvoj industrije v Celju najzaslužnejši, vsekakor posebno mesto pripada Westnom. Predstavljali so pravi fenomen, saj se jim je v razmeroma kratkem obdobju uspelo iz skromnih podjetnikov dvigniti v največje industrialce v Sloveniji in vsej Jugoslaviji.

Kot nadvse uspešni podjetniki so Westni zagotavljali kruh tisočim slovenskih delavcev in njihovim družinam. Svoja podjetja so imeli ne le v Sloveniji in drugje v Jugoslaviji, ampak tudi v nekaterih drugih evropskih državah. Pri tem je treba posebej poudariti, da je njihov vzpon med veleindustrialce omogočila predvsem njihova tovarna emajlirane posode v Celju, ki je poslovala tako uspešno, da so z njenim ustvarjenim dobičkom lahko začeli kupovati delnice drugih podjetij. Westni pa se niso uveljavili samo na področju podjetništva, ampak tudi v bančništvu, saj so bili lastniki nekaterih pomembnih denarnih zavodov.

Njihova nadvse uspešna podjetniška zgodba, ki se je začela davnega leta 1894 s prihodom Adolfa Westna starejšega v Celje in z ustanovitvijo obrtnega podjetja za emajliranje surove posode, je žal trajala samo okroglega pol stoletja. Končala se je leta 1945 z zaplembo in s podržavljenjem vseh njihovih podjetij in denarnih zavodov ter drugega premoženja. S tem so bili Westni kot podjetniki uničeni in so postali zgodovina. Vendar je zapuščina, ki so nam jo pustili, vidna še danes. To so predvsem njihova nekdanja podjetja v Sloveniji, ki vsa še vedno uspešno poslujejo; v Celju pa na Westne spominja tudi

Gaberje, ki kot tipično industrijsko in delavsko naselje predstavlja pomemben arhitekturni spomenik.

Čeprav so bili Westni podjetniki evropskega formata, se jih danes spominjajo le še nekateri najstarejši Celjani, medtem ko velika večina ljudi v Sloveniji zanje ni nikoli niti slišala. V veliki meri je to treba pripisati dejstvu, da se o bivših podjetnikih v obdobju socializma skoraj ni pisalo, če pa se je, se jih je, v skladu s komunistično ideologijo, prikazovalo predvsem kot kapitalistične izkoriščevalce. To je veljalo tudi za Westne. Danes, ko v Sloveniji zasebno podjetništvo znova predstavlja temelj našega gospodarstva in ko so podjetniške sposobnosti posameznikov znova cenjene, je končno nastopil čas, da Westnom v zgodovini celjske in slovenske industrije priznamo mesto, ki jim pripada.

Westnova tovarna emajlirane posode v Celju

Leta 1894 Adolf Westen st. v Celju ustanovi
obrtno podjetje za emajliranje surove posode

Kot je omenjeno že v uvodu, je Westnom hiter vzpon med največje slovenske in jugoslovanske industrialce omogočilo predvsem njihovo podjetje za proizvodnjo emajlirane posode v Celju, zato bomo temu podjetju posvetili največ pozornosti. Ustanovitev in razvoj sta bila tesno povezana z njegovim ustanoviteljem Adolfom Westnom starejšim. Adolf Westen st. (1850–1942) se je rodil 14. februarja 1850 v Lüttringhausnu pri Remscheidu v Vestfaliji.² Družina, iz katere je izhajal, ni spadala med premožnejše. To, da so se nekateri v njegovi rodbini

2 Ivan Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, Druga knjiga, Mladinska knjiga v Ljubljani, 1970, str. 160.

ukvarjali s kovaštvom, je verjetno vsaj v določeni meri vplivalo, da se je tudi on svojo podjetniško žilico odločil preizkusiti v kovinarstvu. Srečno naključje je hotelo, da je izjemen podjetniški talent izkazal ravno v Celju.

Preden je Adolf Westen st. stopil na pot samostojnega podjetnika, je bil trgovski potnik pri svojem stricu Haardt, lastniku tovarne emajlirane posode v Knittelfeldu na Štajerskem. V tej službi je spoznal tudi slovenske dežele, kar je bilo odločilno za njegovo odločitev, da tukaj ustanovi tovarno emajlirane posode. Preden pa je sprejel tako odločitev, je leta 1890 Kranjski industrijski družbi (KID) predlagal, naj podjetje za izdelovanje emajlirane posode ustanovi na Gorenjskem, on pa bi kot njegov ravnatelj prevzel tehnično in komercialno vodenje.³ Ker se je vodstvu KID njegov predlog zdel preveč tvegan, ga je zavrnilo. Adolf Westen st. se je zato odločil, da tako podjetje ustanovi sam, vendar ne na Gorenjskem, ampak nekje na slovenskem Štajerskem.

Za kraj, kjer bi ga ustanovil, je izbral Celje oziroma Gaberje. Izbira bi bila težko boljša. Lega mesta je bila za prodajo izdelkov zelo ugodna, saj v vseh južnih avstro-ogrskih deželah in na vsem Balkanu ni bilo nobene take tovarne, iz Celja pa je bil razmeroma lahek dostop v Italijo, Romunijo, Rusijo in na Bližnji vzhod.⁴ Ker v Celju tedaj razen Cinkarne ni bilo še nobenega drugega večjega industrijskega obrata, tudi ni bilo težko dobiti dovolj potrebne delovne sile. Zagotovljena pa je bila tudi oskrba s premogom kot energetskim virom, saj so bili v Zasavju in v bližnji okolici Celja številni premogovniki.

Tako je Adolf Westen st. leta 1894 v Celju (Gaberju) ustanovil podjetje za emajliranje posode, ki je ob ustanovitvi sicer

3 Prav tam.

4 Janko Orožen, *Tovarna emajlirane posode v Celju 1894–1945*, Celjski zbornik, 1975–1976, str. 368.

imelo obrtni značaj, vendar je z njegovo ustanovitvijo položil temelje poznejšemu velikemu industrijskemu obratu. Navezal je stike z ravnateljem štorske železarne Francem Dulo in s celjskimi trgovci Ivanom Radakovitzem, Julijem Rakuschem in Viktorjem Woggom ter 30. junija 1894 skupaj z njimi od celjskega podjetnika Petra Majdiča kupil zemljišče ob Teharski cesti.⁵ Na njem je dal postaviti barako, v kateri je nameraval emajlirati surovo posodo, ki bi jo dobival od svojega strica Haardta iz Knittelfelda.

Obrtno podjetje kmalu preraste v industrijski obrat

Podjetje je začelo delo 8. oktobra 1894.⁶ S seznama zaposlenih je razvidno, da je bilo tega leta v njem samo deset zaposlenih, od katerih so bili štirje domačini, šest pa jih je Adolf Westen st. pripeljal iz Nemčije oziroma iz Knittelfelda na Štajerskem.⁷ Naloga slednjih je bila, da so kot mojstri druge delavce usposabljali v emajliranju surove posode. Hkrati z rastjo podjetja je naraščalo tudi število zaposlenih. Sprva so bili v podjetju zaposleni samo moški, pozneje pa tudi ženske in celo otroci.

Leta 1895 je Adolf Westen st. dokupil nova zemljišča in na njih postavil dodatne delavnice, kar mu je omogočilo, da je število zaposlenih potrojil in da je surovo posodo, ki jo je dotlej dobival od strica Haardta iz Knittelfelda, začel izdelovati sam. Ker je s tem njegovo obrtno podjetje začelo preraščati v industrijski obrat, ga je 27. aprila 1896 pri okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju registriral kot posamično firmo pod imenom A. Westen, Email & Blechgeschirr-Erzeugung, Cilli.⁸

5 Prav tam.

6 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 160.

7 Prav tam.

8 Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in združni registri, Reg. posamičnih firm II/104.

Ker je Adolf Westen st. za nadaljnji razvoj podjetja potreboval kapital, ki pa ga sam ni imel dovolj, se je leta 1896 odločil ustanoviti komanditno družbo, v katero so poleg njega vstopili še ravnatelj štorske železarne Franc Dula ter celjska veletrgovca Julij Rakusch in Gustav Stiger.⁹ Družabniška pogodba je bila podpisana 23. decembra 1896, podjetje pa je bilo 27. avgusta 1897 v trgovski register pri okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju vpisano pod imenom Adolf Westen & Commandite-Emailwarenfabrik, Gaberje bei Cilli, nato pa 23. decembra 1897 pod imenom Commandite Gesellschaft A. Westen.¹⁰

Vsak od družabnikov je v podjetje vložil po 12.500 goldinarjev. Leta 1901 je Franc Dula iz družbe izstopil, Rakusch in Stiger pa sta svoja deleža povečala, in sicer Rakusch na 40.025 kron Stiger pa na 48.842 kron.¹¹ Ker je podjetje dobro poslovalo, je Adolf Westen st. leta 1904 Juliusa Rakuscha in Gustava Stigerja izplačal in tako znova sam postal njegov edini lastnik.¹² S tem je njegovo podjetje spet dobilo značaj posamične firme (tvrde), ki je bila pri okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju vpisana 5. avgusta 1904, in sicer pod imenom A. Westen, Cilli, Stanzwerk und Emailblechgeschirr Fabrik.¹³

Da je Adolfu Westnu st. uspelo v tako kratkem času iz obrtnega podjetja ustvariti industrijsko podjetje, samo po sebi dokazuje, kako uspešno je njegovo podjetje poslovalo oziroma kako sposoben podjetnik je bil. Do smrti leta 1942 je ostal samski in je živel le za podjetje, v katerem je delal od zore do mraka.¹⁴ Osnovna dejavnost njegovega podjetja je bila

9 ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. družb I/172.

10 Prav tam.

11 Prav tam.

12 Prav tam.

13 ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Registri firm in zadružni registri, Reg. posamičnih firm III/189 in Reg. A I/104.

14 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 161.

izdelovanje emajlirane posode, poleg katere pa je že leto dni pred začetkom prve svetovne vojne začelo izdelovati tudi pocinkano, brušeno in pokositrano posodo. Pred prvo svetovno vojno je Westnovo podjetje 30 odstotkov proizvedene posode prodalo na domačem tržišču, to je na območju Avstro-Ogrske, kar 70 odstotkov pa je izvozilo na tuja tržišča, in sicer v Rusijo, Turčijo, Egipt, Italijo, Španijo, Grčijo, Albanijo, Srbijo, Bolgarijo, Romunijo in celo v Ameriko, Indijo in na Kitajsko.¹⁵

Za potrebe podjetja je Adolf Westen st. že leta 1910 postavil lastno elektrarno s parno turbino moči 700 konjskih sil, ki je proizvajala tolikšne viške električne energije, da so jo od leta 1913 lahko 50.000 kWh oddajali uporabnikom na območju današnje Mestne občine Celje za potrebe mestne razsvetljave.¹⁶ Po prvi svetovni vojni pa je Westnovo podjetje električni tok dobivalo iz elektrarne Fala, v rezervi pa je še vedno imelo svojo parno turbino z močjo 270 konjskih sil.¹⁷

Adolf Westen st. vodenje podjetja prepusti svojima nečakoma

Ker Adolf Westen st. ni bil poročen in je bil brez potomcev, je leta 1895 k sebi v Celje vzel nečaka Adolfa Westna ml. in Avgusta Westna, ki sta takrat šele končala srednjo poklicno šolo. Oba sta bila rojena v Lüttringhausnu pri Remscheidu v Vestfaliji, Adolf 28. julija 1877, Avgust pa 25. decembra 1878. Poleg sestre sta imela še brata Petra in Franca, ki sta se prav

15 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 448, Zbornica TOI, t. e. 311/3, vprašalna pola za Westnovo podjetje iz leta 1919.

16 Bojan Himmelreich, *Začetki elektrifikacije mesta Celja*, Celjski zbornik 1991, str. 68.

17 ARS, AS 448, TOI, t. e. 309/12, vprašalne pole podjetja A. Westen, d. d.

tako uveljavila kot podjetnika, prvi v Lodžu na Poljskem, drugi pa v Mediašu na Sedmograškem (v Transilvaniji) v Romuniji.¹⁸

Nečaka Adolf in Avgust pri stricu v njegovem podjetju nista uživala nobenih privilegijev in je zanju veljal enako strog režim kot za vse druge zaposlene. Skupaj z drugimi sta morala delati fizično v vseh oddelkih, kar pa jima je koristilo, ker sta s tem dobro spoznala vse faze proizvodnje.¹⁹ Avgust Westen je poleg tega vodil evidenco delavcev, obračun mezd in korespondenco, pri čemer se je izkazal kot spreten trgovec in izvrsten organizator. Po določenem času je Adolf Westen st. Avgustu poveril vodenje komerciale, njegovemu bratu Adolfu pa tehnično vodstvo obratov.²⁰ Čeprav je bil Adolf Westen ml. samouk, se je v trdi šoli strica in mojstrov naučil reševati vsa tehnična vprašanja, kar je bilo izjemno pomembno, saj v podjetju ob izbruhu prve svetovne vojne, ko je zaposlovalo že več kot tisoč delavcev in imelo že velik strojni park, še ni bilo zaposlenega nobenega inženirja.²¹

Adolf Westen st. je ostal v Celju do leta 1912, ko se je odselil v Gradec, kjer je živel do smrti leta 1942. Vodenje podjetja je prepustil nečakoma Adolfu in Avgustu, ki sta njegovo delo uspešno nadaljevala.

Leta 1924 se podjetje preoblikuje v delniško družbo

Ko je leta 1918 s koncem prve svetovne vojne in z razpadom Avstro-Ogrske večji del Slovenije prišel v okvir novoustano-
vljene Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je to Westnom
sprva povzročilo določene težave. Ker sta bila Avgust Westen

18 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 162.

19 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 161.

20 Prav tam.

21 Prav tam.

in Adolf Westen ml. avstrijska državljana, torej državljana sovražne države, so jugoslovanske oblasti nad njunim podjetjem uvedle sekvester, kar pomeni, da so ga začasno postavile pod svojo upravo. Nastali problem sta brata rešila tako, da sta sprejela jugoslovansko državljanstvo, s čimer je bil sekvester nad njunim podjetjem ukinjen.

Ustanovitev Jugoslavije je za nadaljnje poslovanje Westnovega podjetja prinesla ugodne posledice, saj se mu je s tem odprlo jugoslovansko tržišče, na katerem tedaj ni bilo nobene drugega podjetja, ki bi proizvajalo emajlirano kuhinjsko posodo. Ker je bilo povpraševanje po tej posodi vse večje, so Westni morali poskrbeti za povečanje proizvodnje. S tem ciljem so se leta 1924 odločili, da podjetje iz posamične družbe (tvrdke) preoblikujejo v delniško družbo in s tem povečajo njegov kapital. Ker po tedanji jugoslovanski zakonodaji člani delniške družbe niso smeli biti samo družinski člani, so Westni kot družabnike vanjo vključili ravnatelja svojega podjetja Josefa Pfeifferja in kot zunanjega člana lastnika šoštanjske usnjarne Franca Woschnagga. Vendar pa sta bila oba brez lastništva nad delnicami in zato tudi brez glasovalne pravice. S tem so bili formalni pogoji za ustanovitev delniške družbe izpolnjeni.

Ministrstvo trgovine in industrije Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je dovoljenje za ustanovitev delniške družbe izdalo 13. maja 1924,²² do njene ustanovitve pa je prišlo na ustanovnem občnem zboru družabnikov 25. maja 1924.²³ Delniška družba je bila pri okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju 2. julija 1924 registrirana pod imenom A. Westen, delniška družba v Celju, Tovarna emajlirane, pocinkane, brušene in pokositrane posode

22 ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovinski in zadružni registri, šk. 3, zbirka listin za vpis v trgovinski register, a. e. 37.

23 ZAC, A. Westen-EMO Celje, t. e. 1, Zapisnik ustanovnega občnega zbora delniške družbe A. Westen, d. d., z dne 25. 5. 1924.

(skrajšano A. Westen, d. d.).²⁴ Ob ustanovitvi delniške družbe je njena glavnica znašala 5.000.000 din, razdeljenih na 50.000 polnokritih, na prinositelja se glasečih delnic po 100 din.²⁵ S sklepom občnega zbora družbenikov dne 28. septembra 1924 se je z izdajo novih delnic po 100 din delniška glavnica dvignila na 20.000.000 din,²⁶ s sklepom občnega zbora družbenikov 23. julija 1930 pa na 25.000.000 din.²⁷

Čeprav je tovarno emajlirane posode formalno prevzela delniška družba, je ta dejansko še naprej predstavljala Westno-vo družinsko podjetje, saj sta ob ustanovitvi delniške družbe lastnika vseh izdanih delnic postala samo Adolf Westen ml. in Avgust Westen, in sicer vsak do polovice. Njun stric Adolf Westen st., ki je bil avstrijski državljani in je, kot rečeno, od leta 1912 dalje živel v Gradcu, je bil sicer predsednik delniške družbe, ne pa tudi solastnik njenih delnic. Leta 1932 je umrlega Franca Woschnagga v upravnem odboru zamenjal sin Adolfa Westna ml., dipl. inž. Max Adolf Westen (1913–1955). Rodil se je 7. novembra 1913 v Gradcu očetu Adolfu Westnu ml. in materi Annemarie Westen, roj. Hünermann.²⁸ Osnovno šolo je končal v Celju, srednjo šolo pa v Gradcu. Po končani srednji šoli je šolanje nadaljeval v Dresdnu in Stuttgartu.²⁹ Ko je leta 1935 diplomiral in postal diplomirani inženir kemije, se je zaposlil v očetovi in stričevi tovarni emajlirane posode ter že naslednje leto postal njen obratovodja. Na tem položaju je ostal do konca vojne leta 1945.

24 Prav tam.

25 Prav tam.

26 ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. B II/45.

27 Prav tam.

28 ARA, AS 1931, t. e. 395, Udbin dosje Maxa Adolfa Westna, str. 18.

29 Prav tam.

Poslovanje podjetja v obdobju med obema vojnama

Tudi po prvi svetovni vojni je bila glavni proizvod Westnovega podjetja še vedno emajlirana posoda. Leta 1919 je podjetje ob polnem obratovanju dnevno proizvedlo 15.000 kg kuhinjske posode.³⁰ Z njo je pokrivalo vse potrebe jugoslovanskega trga, na katerem je imelo monopol, izvažalo pa jo je v Turčijo, Italijo, Albanijo, Grčijo, Sirijo, Palestino, Egipt, Tunis, Maroko in na Malto.³¹

Ker so Westni svoj monopol nad proizvodnjo kuhinjske posode na jugoslovanskem tržišču na vsak način hoteli ohraniti, so vsak pojav domače konkurence takoj zatrli. To se je pokazalo v primeru konkurenčnega podjetja, ki ga je v Celju leta 1921 ustanovil podjetnik Karol Pertinač. Ker so Westni v njegovem podjetju videli nevarnega konkurenta, so ga skušali uničiti, kar jim je tudi uspelo. Že leta 1928 je Pertinačevo podjetje prenehalo obstajati, Karol Pertinač pa se je zaposlil pri Westnu. Da bi zabrisali vsako sled za njegovim podjetjem, so Westni kupili njegovo tovarniško poslopje na Dolgem polju in ga dali porušiti.³²

Proizvodnja emajlirane in tudi druge posode se je v Westnovem podjetju v tridesetih letih nenehno povečevala. Koliko je znašala v posameznih letih v obdobju 1932–1938, prikazuje naslednja tabela.³³

30 ARS, AS 448, Zbornica TOI, t. e. 311/3, vprašalna pola podjetja A. Westen, d. d.

31 ARS, AS 448, Zbornica TOI, t. e. 309/12, vprašalna pola podjetja A. Westen, d. d., za leto 1939.

32 ZAC, MOC 1919–1941, t. e. 21, spis A 1215/26.

33 ARS, AS 448, Zbornica TOI, t. e. 309/12, vprašalne pole podjetja A. Westen, d. d.

Leto	Emajlirana posoda	Pocinkana posoda	Brušena posoda	Pokositrana posoda
1932	2000 ton	350 ton	130 ton	20 ton
1934	2.438.492 kg	422.473 kg	133.963 kg	26.542 kg
1935	2613 ton	435 ton	155 ton	28 ton
1936	3337 ton	477,5 tone	165 ton	36,6 tone
1938	3.722.615 kg	538.461 kg	197.077 kg	46.786 kg

Westni so proizvodni program nenehno dopolnjevali z novimi izdelki, tako da je ta pred drugo svetovno vojno obsegal več kot 620 raznih emajliranih in pocinkanih proizvodov.³⁴ Poleg kuhinjske posode so izdelovali tudi različne higienske, kuhinjske in gospodinjske naprave, kopalne kadi in drugo. Leta 1932 je Westново podjetje začelo izdelovati tudi jeklene radiatorje. Poleg izdelkov za civilne namene je začelo izdelovati tudi nekatere izdelke za potrebe jugoslovanske vojske: čelade, aluminijaste porcije, čutarice in ohišja za protipehotne mine.

Podjetje je ves čas poslovalo zelo uspešno in je celo med veliko svetovno gospodarsko krizo na začetku tridesetih let, ki se je čutila tudi v slovenski in jugoslovanski kovinarski industriji, lastnikom prinašalo lep dobiček. V obdobju 1925–1939 je bil njegov dobiček naslednji:³⁵

³⁴ Ivan Mohorič, nav. delo, str. 163.

³⁵ ZAC, Westen-EMO Celje, t. e. 1, Letna poslovna poročila podjetja 1926–1940.

Leto	Višina čistega dobička	Leto	Višina čistega dobička
1925	687.843,47 din	1933	3.677.912 din
1926	925.668,52 din	1934	3.888.136 din
1927	3.125.648,63 din	1935	3.654.117 din
1928	Ni podatka.	1936	5.399.559 din
1829	3.560.978,93 din	1937	2.203.375 din
1930	3.150.788,90 din	1938	3.426.807 din
1931	2.775.696,88 din	1939	2.789.426 din
1932	2.420,322,22 din		

Uspešno poslovanje podjetja je Westnom omogočalo, da so proizvodnjo ne le širili, ampak jo tudi modernizirali. Leta 1926 so modernizirali in izpopolnili (racionalizirali) vse obratne oddelke.³⁶ Uredili so novo emajlirnico, stare emajlirne peči so nadomestili s tremi kontinuiranimi pečmi, kakršnih do takrat v Srednji Evropi še ni bilo, zgradili pa so tudi tri muflovke.³⁷ Leta 1927 so zgradili emajlirnico II, lakirnico, sušilnico in nakladalnico, v letih 1929–1930 pa so zgradili še lužilnico in pocinkovalnico, osrednje skladišče za pločevino ter mehanično delavnico.³⁸ Nova velika pridobitev pa je bila orodjarna. Leta

³⁶ Janko Orožen, navedemo delo, str. 381.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Janko Orožen, nav. delo, str. 382.

1939 je Max Adolf Westen poleg obstoječih tovarniških poslopij začel graditi tovarno za mletje mineralov.³⁹

Zaradi večje prepoznavnosti svojih izdelkov so Westni zanje uvedli svoj zaščitni znak. To sta bila dva na zadnjih nogah stoječa in drug proti drugemu obrnjena leva z dvignjenima repoma in iztegnjenima jezikoma, ki s prednjimi šapami držita locen na tleh med njima stoječe trebušaste posode, na kateri sta črki AW (kratica za Adolf Westen). Zaščitni znak so najprej leta 1922 dali registrirati pri pristojnem jugoslovanskem uradu v Beogradu, nato pa leta 1928 še pri mednarodnem uradu v Bernu.⁴⁰ Za določeno vrsto posode so uporabljali tudi oznaki Ideal in Eterna-Special.⁴¹

Hiter razvoj Westnovega podjetja se je odražal tudi v naraščanju števila v njem zaposlenih delavcev in nameščencev.⁴² Od prvotnih deset, kolikor jih je bilo zaposlenih ob ustanovitvi podjetja leta 1894, je do leta 1898 njihovo število naraslo že na več kot sto, do leta 1913 pa že na več kot tisoč.⁴³ Tudi v obdobju med obema vojnama je število zaposlenih naraščalo, vendar je močno nihalo. Največ jih je bilo zaposlenih leta 1929, in sicer več kot 2300.⁴⁴ Med zaposlenimi je bil velik delež žensk. Medtem ko so bili delavci in delavke izključno slovenske narodnosti, pa so strokovni kader (vodil ga je inž. Erich

39 ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in združni registri, Reg. A III/220.

40 Janko Orožen, nav. delo, str. 380.

41 ARS, AS 448, Zbornica TOI, t. e. 309/12, vprašalne pole za podjetje A. Westen, d. d.

42 Pregled števila zaposlenih po posameznih letih v obdobju 1894–1941 je podan v: Milko Mikola, *Zgodovina celjske industrije*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, 2004, str. 61.

43 ZAC, Westen-EMO Celje, Kronika Tovarne emajlirane posode, str. 28, 29.

44 Prav tam.

Greiner) tvorili pretežno Nemci. Občevalni jezik v podjetju je bil nemški, prav tako pa sta se v nemščini vodila tudi knjigovodstvo in korespondenca. Slovenščina je bila v rabi samo v občevanju z oblastnimi organi.

Poslovanje podjetja med okupacijo 1941–1945

Takoj po nemški zasedbi Celja aprila 1941 so politično vodstvo v Westnovi tovarni prevzeli člani Švabsko-nemške kulturne zveze (nem. *Schwäbisch-deutscher Kulturbund*). Kulturbund, katerega člani so bili tudi vsi trije Westni, ki so ga denarno podpirali, je imel pred vojno v njihovem podjetju močno postojanko.⁴⁵ Političnemu vodstvu v podjetju je načeloval inž. Erich Greiner, ki je bil zagrizen nacist, njegovi najtesnejši sodelavci pa so bili obratni pooblaščenec Albert Heiligstein, sudetski Nmec Karl Körber in inž. Walter Graham.⁴⁶

V podjetju so uvedli pravi teror. Najprej so dosegli, da so bili izseljeni vsi tisti delavci in nameščenci, ki so bili na že izdelanih seznamih. Skupaj jih je bilo izseljenih 26.⁴⁷ Od zaposlenih so »zahtevali, da se govori v obratu edino le nemško, da morajo vsi pozdravljati z dvignjeno desnico ter jih pod pretnjo odpusta iz službe silili, da aktivno sodelujejo v nacističnih organizacijah. Po vsem obratu so postavili svoje ovaduhe, ki so nadzirali delavstvo ter sproti javljali vsak prestopok na pristojno mesto.«⁴⁸ Vsi zaposleni so bili pod nadzorom varnostne službe (nem. *Sicherheitsdienst*), ki je opravljala obveščevalno službo v podjetju in je vsakega osumljenca predala gestapu. Med okupacijo je bilo

45 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 220.

46 Prav tam.

47 Prav tam.

48 Prav tam.

iz Westnove tovarne emajlirane posode zaprtih 51 delavcev in nameščencev, od katerih je bilo 27 ustrelenih.⁴⁹

Nemške okupacijske oblasti so Westново celjsko podjetje vključile v svojo oboroževalno industrijo in ga uvrstile v skupino Luftwaffe.⁵⁰ Podjetje je bilo neposredno podrejeno oboroževalni komandi (nem. *Rüstungskommando*) v Gradcu, katere zaupnik v podjetju je bil Kurt Gröger.⁵¹ On je kot namestnik obratovodje Maxa Adolfa Westna skrbel, da so bile naloge, ki jih je Westnovemu podjetju postavljaj »Rüstungskommando«, tudi izvršene.

»Rüstungskommando« je najprej leta 1941 opravil pregled tovarniških objektov in določil, da se bosta dva novozgrajena objekta, ki do takrat še nista bila v obratovanju, uporabila za vojno industrijo.⁵² Na začetku leta 1942 so vanju namestili stroje, in sicer v enega za popravilo kril in trupov vojaških letal Dornier (DO-217), ki so jih izdelovali v Nemčiji v mestu Friedrichschafen, v drugega pa za izdelovanje oklepnih plošč (nem. *Panzerplatte*).⁵³ Od junija 1942 do septembra 1944 so popravili približno 980 letalskih kril in 400 letalskih trupov.⁵⁴ Obrata sta predstavljala poseben oddelek, imenovan DO-Halle. Ker je bil ta oddelek pod nadzorom »Sicherheistdiensta«, je bil vstop vanj mogoč le s posebno legitimacijo, vsak v njem zaposleni pa je moral podpisati izjavo, v kateri se je obvezal, da ne bo govoril, kaj dela, niti o načinu dela.⁵⁵ Zaradi bližajoče se fronte je bil leta 1944 oddelek DO-Halle skupaj z nemškim strokovnim kadrom prestavljen nazaj v Friedrichschafen.⁵⁶

49 Prav tam.

50 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 16/a.

51 Prav tam, str. 212.

52 Prav tam, str. 218.

53 Prav tam.

54 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 214.

55 Prav tam.

56 Prav tam.

Poleg izvajanja popravil kril in trupov vojaških letal Dornier ter izdelovanja oklepnih plošč je Westnovo podjetje za potrebe nemške vojske izdelovalo še vrsto drugih izdelkov, denimo, stabilizatorje za bombe, ohišja za morske mine, zaboje za municijo, čutarice in porcije iz aluminija itd.⁵⁷ Ko je začelo proizvajati izdelke za nemško vojsko, se je število v njem zaposlenih povečalo na okoli dva tisoč, delavcem pa so delovnik z osmih podaljšali na deset ur.⁵⁸

Ker je Westnovo podjetje med vojno velik del proizvodnih zmogljivosti preusmerilo za potrebe nemške vojske, se je proizvodnja posode in drugih izdelkov za civilne namene v njem zmanjšala za okoli 30 odstotkov.⁵⁹ V letih 1941, 1942, 1943 in 1944 je znašala:⁶⁰

Leto	Količina posode	Količina drugih proizvodov	Skupaj
1941	3.839.016 kg	601.295 kg	4.440.311 kg
1942	5.214.849 kg	722.655 kg	5.937.504 kg
1943	2.659.502 kg	267.240 kg	2.796.742 kg
1944	1.730.110 kg	53.890 kg	1.784.000 kg
1945	1.436.042 kg	168.730 kg	1.604.722 kg

57 ZAC, Westen-Emo Celje, Kronika Tovarne emajlirane posode Celje, str. 6.

58 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 218.

59 Prav tam.

60 ZAC, Westen-EMO Celje, Kronika Tovarne emajlirane posode, str. 41.

Druga Westnova podjetja v Sloveniji

Poleg celjske tovarne emajlirane posode so Westni imeli v Sloveniji v svoji lasti tudi Tovarno kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d., in Kranjsko industrijsko družbo, d. d., bili pa so tudi lastniki precejšnjega števila delnic Trboveljske premogokopne družbe (TPD). O teh podjetjih bomo podali samo nekatere osnovne podatke.

Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku

To podjetje sta že leta 1858 ustanovila tržaška trgovca, brata Franc in Jurij Gossleth. Podjetje je imelo do leta 1878 značaj posamične družbe, tega leta pa se je preoblikovalo v delniško družbo. Ko se je leta 1914 delniška družba reorganizirala, so njeni večinski lastniki postali Westni. Podjetje je sprva izdelovalo strojilo za usnje, nato pa tudi druge kemične proizvode, med katerimi sta bili najpomembnejši žveplena in klorovodikova kislina.

Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d., je poleg obrata v Hrastniku imela še dva obrata v Celju (Gaberju). Prvega so ustanovili že leta 1891, v njem pa so iz žveplovega dioksida, ki se je sproščal pri topljenju cinkove rude v Cinkarni, pridobivali žvepleno kislino. Pred prvo svetovno vojno so je letno pridobili 432 vagonov.⁶¹ V obratu je bilo pred prvo svetovno vojno 63 zaposlenih, od tega 60 moških in tri ženske.⁶² Leta 1919 se je osamosvojil in postal samostojno podjetje. Drugi obrat v Celju (Gaberju) je Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d.,

61 ARS, AS 448, Zbornica TOI, t. e. 311/3, vprašalna pola podjetja Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d.

62 Prav tam.

ustanovila leta 1927, v njem pa so proizvajali superfosfat, od leta 1934 pa še gnojilo, imenovano fosfatna žlindra.

Kranjska industrijska družba, d. d.

Kranjska industrijska družba (KID), d. d., je bila ustanovljena leta 1869.⁶³ Po prvi svetovni vojni so večino njenih delnic kupile italijanske banke, kar pa jugoslovanskim oblastem, zaradi napetih odnosov z Italijo, ni ustrezalo. Zato so bile zainteresirane, da bi iz strateških razlogov KID prešla v roke domačega kapitala. Edini podjetniki v Jugoslaviji, ki so prišli v poštev za njen nakup, so bili Westni, ker so imeli potrebni kapital, hkrati pa so za to izkazovali tudi poslovni interes. Dotlej so namreč železno pločevino, iz katere so v svoji celjski tovarni izdelovali emajlirano posodo, morali uvažati iz tujine, z nakupom KID pa bi lahko pločevino začeli proizvajati v njeni jeseniški železarni.

Preden pa so se Westni odločili za nakup delnic KID, je Avgust Westen po zaupnih strokovnjakih in vodilnih metalurgih dal obrate jeseniške železarne oceniti in tehnično pregledati. Čeprav je pregled pokazal, da so v obratih zastarele naprave in da bi njihova posodobitev zahtevala milijonske investicije, se je Avgust Westen leta 1929 za odkup delnic KID kljub temu odločil.⁶⁴ Vsota, ki so jo za 61.000 delnic plačali italijanskim bankam, v poslovnih knjigah sicer ni zabeležena, se pa ocenjuje, da je kupnina znašala približno 65 milijonov dinarjev.⁶⁵ Z nakupom KID so poleg njenih metalurških obratov

63 Zgodovina Kranjske industrijske družbe je prikazana v delu Ivana Mohoriča *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, Mladinska knjiga v Ljubljani, 1970.

64 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 160.

65 Prav tam.

na Jesenicah v roke Westnov prišli tudi njeni rudniki železove rude v Topuskem na Hrvaškem in v zahodni Bosni.

Železarna (jeklarna) na Jesenicah je bila tehnično zastarela, poleg tega pa tudi ni imela plavžev, zaradi česar je bila odvisna od tujega grodlja in starega železa. Avgust Westen se je dobro zavedal, da mora takoj pristopiti k njeni tehnični modernizaciji, zato je z njo začel že leta 1930. Pri tem se je zgledoval po nemških železarnah v Porurju. Izvedba modernizacije bi potekala v treh etapah. V okviru prve etape so nameravali izvesti reorganizacijo proizvodnje pri obstoječih napravah, vendar z novo strojno opremo, v drugi etapi je bila predvidena gradnja sodobnih plavžev, v tretji etapi pa so nameravali postaviti nov obrat nekje v notranjosti države v bližini rudne baze.⁶⁶ Stroški predvidenih investicij so bili preračunani na 150 milijonov dinarjev.⁶⁷

Prvi dve fazi načrtovane modernizacije jeseniške železarne je Avgustu Westnu in vodstvu KID kljub gospodarski krizi, ki je prizadela tudi železarstvo, uspelo do začetka druge svetovne vojne v celoti izpeljati. Največjo pridobitev je predstavljala gradnja sodobnih plavžev, ki so jeseniški jeklarni zagotavljali surovo železo, hkrati pa so lahko uporabili železovo rudo, ki so jo pridobivali v lastnih rudnikih. S tem je Avgust Westen Kranjsko industrijsko družbo oziroma njeno jeseniško železarno ne le rešil pred možnim propadom, ampak ji je tudi zagotovil perspektivo. Poleg Avgusta Westna sta bila za uspešno poslovanje KID najzaslužnejša njena tehnična ravnatelj inž. Leo Dostal (v obdobju 1930–1938) in dr. inž. Herman Klinar (v obdobju 1938–1945).

66 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 168.

67 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 169.

Westnova podjetja drugje v Jugoslaviji

Poleg Tovarne emajlirane posode v Celju, Tovarne kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d., in Kranjske industrijske družbe, d. d., so bili Westni tudi lastniki in solastniki nekaterih industrijskih podjetij in rudnikov drugje na območju Jugoslavije. Tako so v Kneževcu pri Beogradu imeli tovarno razstreliva, v Novem Sadu pa so bili solastniki grafičnega podjetja Druckerei und Verlagsaktiengesellschaft. Omenili pa smo že, da so z nakupom Kranjske industrijske družbe postali tudi lastniki rudnikov železove rude v Topuskem na Hrvaškem in v zahodni Bosni. Podjetja v Jugoslaviji, ki so bila v celoti v lasti Westnov, so tvorila Westnov jugoslovanski koncern.

Westnova podjetja v drugih evropskih državah

Westni so se kot podjetniki uveljavili tudi v nekaterih drugih evropskih državah. Eno njihovih podjetij v tujini je bilo podjetje za izdelovanje emajlirane posode, ki ga je Avgust Westen ustanovil leta 1925 v Bassanu del Grappa pri Trevisu v Benečiji v severni Italiji. Tudi to podjetje je bilo vključeno v Westnov jugoslovanski koncern.⁶⁸ V njem je bilo zaposlenih več kot 900 delavcev. Dohodki, ki jih je prinašalo, so Westnom leta 1929 omogočili nakup delnic KID. Tako kot za celjsko podjetje sta bila zaščitni znak tudi za to Westново podjetje dva leva.

Pomembno vlogo pa so si Westni v obdobju med obema vojnama pridobili tudi v poljsko-romunskem koncernu, ki sta ga ustanovila Avgustova in Adolfova brata Franc in Peter. Omenjeni koncern je imel dve središči, in sicer enega v Olkuzu na Poljskem, drugega pa v mestu Mediaș v Transilvaniji (v

68 Janko Orožen, nav. delo, str. 395.

Romuniji).⁶⁹ Poleg podjetij na Poljskem in v Romuniji je bila vanj vključena tudi rusko-avstrijska delniška družba Rostov na Donu v Rusiji.⁷⁰ Postopoma je tudi poljsko-romunski koncern prišel v roke celjskih Westnov, in sicer z dajanjem posojil. Do leta 1927 mu je Avgust Westen nakazal posojilo v višini 2.950.000 švicarskih frankov, pozneje pa še eno v višini 3.600.000 švicarskih frankov.⁷¹ Po določitih posebne pogodbe, ki so jo sklenili 27. junija 1927, je Avgust Westen prevzel vrhovno vodstvo nad vsemi podjetji v sklopu poljsko-romunskega koncerna.⁷²

Westnovi denarni zavodi

Westni so se uveljavili tudi na področju bančništva. Ker je njihovo premoženje po prvi svetovni vojni stalno naraščalo, so začeli stremeti k temu, da bi postali neodvisni od bank in si ustvarili lastni denarni zavod. S tem namenom so v družbi z Ljubljansko mestno hranilnico odkupili Ljubljanski kreditni zavod za trgovino in industrijo, ki je bil dotlej podružnica Dunajskega denarnega zavoda.⁷³ Zatem so kupili delnice Dunavske banke v Beogradu, ki je bila ustanovljena leta 1897 in je imela pol milijona dinarjev svojega kapitala.⁷⁴ Po vstopu v ta denarni zavod so Westni njegovo delniško glavnico takoj povečali na tri milijone in leta 1927 na trinajst milijonov dinarjev.⁷⁵ Maja 1930 so navedeni denarni zavod združili s Trgovsko

69 Prav tam.

70 Prav tam.

71 Prav tam.

72 Prav tam.

73 Janko Orožen, nav. delo, str. 391.

74 Ivan Mohorič, nav. delo, str. 163.

75 Prav tam.

banko, d. d., v Zemunu, ki je bila denarni zavod vojvodinskih Nemcev, in ob njuni združitvi delniško glavnico povečali na dvajset milijonov dinarjev.⁷⁶

Odnos Westnov do delavcev

Kot smo videli, je Westnovo podjetje v Celju (Gaberju) kmalu po ustanovitvi leta 1894 začelo doživljati izjemno hiter razvoj, kar se je med drugim odražalo tudi v hitrem naraščanju števila v njem zaposlenih delavcev, ki se je do prve svetovne vojne dvignilo že na okoli tisoč, do druge svetovne vojne pa že na okoli dva tisoč.⁷⁷ Položaj industrijskih delavcev je bil do konca prve svetovne vojne vse prej kot dober, saj je za tovarniške delavce avstrijska delavska zakonodaja predpisovala enajsturni delavnik. Ko je po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 večina slovenskih dežel prišla v okvir Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je slovenska narodna vlada decembra 1918 za delavce v industrijskih podjetjih s posebno uredbo predpisala osemurni delavnik, s čimer se je uveljavil 48-urni tednik. S tem se je tudi položaj delavcev v Westnovi tovarni emajlirane posode bistveno izboljšal.

Čeprav so bile delavske mezde v Westnovem podjetju višje kot v drugih celjskih podjetjih, je povsem razumljivo, da so si njegovi delavci prizadevali za njihovo zvišanje in so s tem ciljem organizirali tudi nekaj stavk. Do prve stavke je prišlo leta 1896. To je bila tudi edina stavka v Westnovem podjetju pred prvo svetovno vojno. V obdobju med obema vojnama pa je v njem prišlo do stavk v letih 1920, 1922 in 1936. Pri tem je treba povedati, da leta 1920 Westnovi delavci niso postavljali nobe-

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ ZAC, Westen-EMO Celje, Kronika Tovarne emajlirane posode.

nih stavkovnih zahtev. Stavkali so namreč v znak solidarnosti s stavkajočimi železničarji in v protest zoper krvave dogodke na Zaloški cesti v Ljubljani.

Zadnja in hkrati največja stavka v Westnovem celjskem podjetju je potekala med 27. avgustom in 6. septembrom 1936, povod zanjo pa je dal mojster Fleck, ki je brez razloga oklofotal mlajšo delavko.⁷⁸ Ker je Westen mojstra Flecka ščitil in ga ni hotel odpustiti, so delavci začeli stavkati in tovarno zasedli, kar pa je po tedanji zakonodaji predstavljalo nezakonito dejanje, zato sta posredovali policija in žandarmerija. Z njuno pomočjo je Westnu stavko uspelo zatreti. Za kazen je odpustil 380 delavcev in delavk.⁷⁹ Opuščeni delavci so dobili v delavske knjižice rdeč pečat kot opozorilo, da so pod vplivom komunistov, kar jim je pri iskanju druge zaposlitve povzročalo hude težave.

Ta stavka je v povojnem obravnavanju stavkovnega gibanja v Celju v obdobju med obema vojnama doživela daleč največ pozornosti, kar je treba v veliki meri pripisati dejstvu, da je pri njenem organiziranju in vodenju bila odločilna vloga komunističnega Franca Leskoška Luke.⁸⁰ Zaradi tega je opisovanje te stavke, kakršno so podali nekateri zgodovinarji v obdobju socializma, treba obravnavati z določenim zadržkom. Nekateri njeni udeleženci so namreč po nastopu demokratičnih sprememb v Sloveniji izrazili prepričanje, da zanjo pravzaprav sploh ni bilo pravih razlogov in da je bila umetno inscenirana.⁸¹ Po njihovem mnenju je vse niti stavke iz ozadja vlekel komunist in tajnik Zveze kovinarskih delavcev Jugoslavije za Dravsko banovino, Franc Leskošek Luka, glavni namen stavke pa naj bi bil »na

78 Janko Orožen, nav. delo, str. 389.

79 Prav tam.

80 Več o stavki glejte Emil Lajh, *Pregled nekaterih najpomembnejših stavk v Celju in okolici med obema vojnama*; v: Celjski zbornik 1975–1976.

81 Tone Kregar, *Od šestih do dveh*; v: Muzejska poletna delavnica Gaberje 97&98, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 1999, str. 37.

vsak način ustvariti razdor med delodajalcem in delavci«. ⁸²

Leskošek oziroma skupina komunistov je, po njihovem prepričanju, »delavce izkoristila za lastno politično promocijo«. ⁸³

Velika večina nekdanjih delavcev tovarne emajlirane posode je Westne ohranila v lepem spominu. Mnogi so se spominjali, kako jim je bil Adolf Westen ml., če so se znašli v stiski, pripravljen pomagati. ⁸⁴ Na njegovih rednih obhodih po tovarniških halah (to je počel vsak dan) so se delavci lahko obrnili nanj s prošnjo za pomoč, še posebej, ko so želeli prositi za kredit ali kaj podobnega. ⁸⁵ Do nameščencev, zlasti še do strokovnjakov, je izkazoval spoštljiv odnos. Dipl. inž. Rafael Ajdnik, ki je pred vojno služboval v Westnovem podjetju, se je, denimo, spominjal, da je Westen vsakič, ko jih je nameraval obiskati, to najavil vsaj dan prej. ⁸⁶

Kot v svojem delu *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem* navaja Ivan Mohorič, je bilo edino merilo, po katerem so Westni v svojih podjetjih vrednotili delavce, njihova uspešnost, delavnost in lojalnost. ⁸⁷ Mezde so bile v Westnovi tovarni emajlirane posode višje, kot so bile na primer v Cinkarni in drugih celjskih podjetjih. ⁸⁸ Tudi za higieno je bilo v Westnovem podjetju dobro poskrbljeno. Vsak obrat v tovarni je imel svojega čistilca, ki je sproti čistil prostore, Westen pa je red in čistočo v tovarni osebno nadziral. ⁸⁹ Leta 1936 je Westnovo podjetje dobilo tudi obratno ambulanto. Westnovi delavci so imeli možnost dokvalifikacije za različna delovna opravila, predvsem

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Tone Kregar, nav. delo, str. 29.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Dipl. inž. Ajdnik je to osebno povedal avtorju.

⁸⁷ Ivan Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*,

⁸⁸ Tone Kregar, nav. delo, str. 34.

⁸⁹ Tone Kregar, nav. delo, str. 6.

mladi in sposobni delavci pa so se lahko udeležili različnih tečajev in specializacij, namenjenih izpopolnjevanju za delo z različnimi stroji.⁹⁰ Skrb Westnov za njihove delavce in uslužbence se je kazala tudi v tem, da so zanje gradili stanovanja. Tako je ob podržavljenju leta 1945 Westnovo podjetje imelo v Celju za svoje delavce in uslužbence 36 stanovanjskih zgradb z 222 stanovanji.⁹¹ Spričo navedenega je zaposlitev v Westnovem podjetju pomenila privilegij. Zato ni čudno, da so bili nekateri za to, da bi v njem dobili službo, njegovim uslužbencem celo pripravljene dati podkupnino.

Odnos, kakršnega je izkazoval Adolf Westen ml. do delavcev v celjski tovarni emajlirane posode, je bil značilen tudi za njegovega brata Avgusta do delavcev v jeseniški železarni. Ravnatelj Kranjske industrijske družbe, dr. inž. Herman Klinar, je izjavil, da mu je Avgust Westen ob neki priložnosti celo dejal, da namerava ob praznovanju 75-letnice ustanovitve Kranjske industrijske družbe jeseniško železarno izročiti v njej zaposlenim delavcem in nameščencem.⁹²

*Odnos Westnov do nacizma
in nemških okupacijskih oblasti*

Ker so bili Westni Nemci, se ni mogoče izogniti vprašanju njihovega odnosa do nacizma in do nemških okupacijskih oblasti. Glede tega so med njimi obstajale precejšnje razlike, saj je bil odnos Avgusta Westna do nacizma bistveno drugačen kot pa odnos Adolfa Westna ml. in njegovega sina Maxa Adolfa Westna.

90 Tone Kregar, nav. delo, str. 30 in 31.

91 Janko Orožen, nav. delo, str. 391.

92 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 47.

Medtem ko za Adolfa Westna ml. in njegovega sina Maxa Adolfa Westna velja, da sta bila pristaša nacizma ter da sta med okupacijo sodelovala z nemškimi okupacijskimi oblastmi, pa tega za Avgusta Westna ni mogoče reči. Zanj obstajajo dokazi, da je nacizem zavračal in da je bil do nemških okupacijskih oblasti kritičen, vendar tega ni upal javno pokazati. Že omenjeni dr. inž. Herman Klinar, ki je bil v obdobju 1938–1945 tehnični ravnatelj Westnove Kranjske industrijske družbe (KID) in je zato Avgusta Westna osebno poznal, je o njem med drugim povedal, *»da se je izkazal ob vsaki priliki za nasprotnika Hitlerja«*.⁹³

Ob odprtju drugega plavža v jeseniški železarni leta 1940 je, kot navaja dr. inž. Herman Klinar, Avgust Westen v govoru poudaril, *»da je Westnov kapital jugoslovanski kapital in da bo vedno delal za jugoslovansko gospodarstvo«*.⁹⁴ To je poudaril zato, *»da bi oni onkraj Karavank vedeli, da se da srečno živeti tudi brez zatiranja«*.⁹⁵ Z *»onimi onkraj Karavank«* je seveda mislil na nacistično oblast v Avstriji. Zaradi tega govora je kmalu po nemški okupaciji Gorenjske leta 1941 tamkajšnji vodja nemške obveščevalne službe proti njemu vložil ovadbo.⁹⁶ Postopek so sicer ustavili, vendar pa Avgust Westen ni mogel dobiti dovoljenja za prosto potovanje po Nemčiji. Po navedbah dr. inž. Hermana Klinarja Avgust Westen tudi ni odobral pristopa Jugoslavije k trojnemu paktu (25. marca 1941) in se je v Beogradu, kjer je bil ravno takrat na seji vodstva Westnovega jugoslovanskega koncerna, celo z jugoslovansko zastavo v roki (27. marca 1941) udeležil demonstracij proti pristopu k trojnemu paktu.⁹⁷

93 Prav tam.

94 Prav tam.

95 Prav tam.

96 Janko Orožen, nav. delo, str. 400.

97 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje za Maxa Adolfa Westna, str. 47.

Med okupacijo je Avgust Westen v pogovorih z nekaterimi znanci in prijatelji obsojal nasilje nemških okupacijskih oblasti nad Slovenci, saj je bil sam poročen s Slovenko (z Olgo Vodosek). Eden tistih, ki jim je to zaupal, je bil Ulrich von Hassel, ki je o tem v svojem dnevniku 2. avgusta 1941 zapisal: »Avgust Westen (nemški velepodjetnik iz Slovenije, to pomeni iz nekdanje stare Avstrije) iz Celja, me je obiskal in mi pripovedoval o grozovitih rečeh, ki se dogajajo v tistih slovenskih predelih, ki so prišli pod Nemčijo. Ker je Hitler razglasil, da morajo to pokrajino ponemčiti, nastopajo strankini gladiatorji na zelo brutalen način proti staroselskemu slovenskemu prebivalstvu, najprej predvsem proti izobraženstvu in meščanstvu.«⁹⁸

Preden se je Avgust Westen leta 1944 z ženo iz Celja umaknil v Švico, je dr. Hermanu Klinarju, ki je vodil jeseniško železarno, naročil, naj si prizadeva, da bo podjetje »srečno pripeljal v Jugoslavijo, ker je bil prepričan, da bo Nemčija vojno izgubila.«⁹⁹

V primerjavi z Avgustom Westnom je njegov brat Adolf Westen ml. sam priznal, »da je bil v začetku navdušen nacionalsocialist«.¹⁰⁰ Privrženost nacionalsocializmu je izkazal tudi tako, da je že leta 1936 postal član Hitlerjeve Nacionalsocialistične nemške delavske stranke (NSDAP). Pozneje naj bi predvsem zaradi nasilja nemških okupacijskih oblasti nad Slovenci odnos do nacizma spremenil in, kot je sam trdil, »postal sovražnik nacistov, ker je bil prepričan, da se bo njihovo obnašanje strašno maščevalo«.

Pristaš nacionalsocializma je bil tudi njegov sin Max Adolf Westen, ki pa je član NSDAP postal šele leta 1944. Kot član Kulturbunda je pred vojno sodeloval z nemško varnostno službo (nem. *Sicherheitsdienst*) in z nemško vojaško obveščevalno službo.

98 Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945*, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1968, str. 374.

99 Prav tam.

100 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 49.

valno službo (nem. *Abwehr*).¹⁰¹ Obveščevalni center, ki ga je v Sloveniji vodil celjski Nmec Werner Stiger in katerega član je bil tudi Max Adolf Westen, je zbiral predvsem podatke o bojni pripravljenosti jugoslovanske vojske, njeni oborožitvi ter o vojaških utrdbah. Ker se je Stiger pred aretacijo leta 1940 umaknil v Avstrijo, ki je tedaj že bila del tretjega rajha, je vodstveni položaj v celjskem obveščevalnem centru prevzel Max Adolf Westen.¹⁰²

Da bi ga izolirale od njegovih obveščevalnih zvez, so ga jugoslovanske vojaške oblasti nameravale januarja 1941 vpoklicati v vojsko.¹⁰³ Ker pa je bil o tem pravočasno obveščen, se je tudi on pravočasno umaknil v Avstrijo. V Celje se je vrnil šele po kapitulaciji Jugoslavije aprila 1941.¹⁰⁴ Seveda je v tovarni emajlirane posode takoj po povratku znova prevzel položaj obratovodje.

Sodelovanje Maksa Adolfa Westna z Osvobodilno fronto

Ko je Max Adolf Westen najpozneje leta 1944 spoznal, da bo Nemčija vojno zgubila, je vstopil v stik s predstavniki nove (Titove) Jugoslavije. Pri njih je želel predvsem doseči, da bi lahko Westni tudi po vojni obdržali tovarno emajlirane posode v Celju. S tem namenom je februarja 1945 odpotoval v Švico, kjer se je z njimi sestal.¹⁰⁵ S predstavniki nove Jugoslavije se

101 Sodelovanje Maxa Adolfa Westna z nemškima službama »Sicherheitssdienst« in »Abwehr« je opisano v delu Toneta Ferenca, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945*, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1968, in v delu Dušana Bibra *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Cankarjeva založba v Ljubljani 1966.

102 Prav tam.

103 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 11.

104 Prav tam.

105 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 23.

je »pogajal glede svoje tovarne in jim ponudil naslednje: 50 % tovarne je pripravljen odstopiti državi, pod pogojem, če mu puste ostalih 50 % in privilegij, da sam sestavi kader, ki bi vodil tovarno«. ¹⁰⁶ Ti mu niso hoteli ničesar obljubiti, ampak so ga napotili, naj se v tej zadevi obrne na lokalne slovenske partizanske oblasti. Na Celjskem je bil to Okrožni odbor Osvobodilne fronte (OF) Celje.

Takoj po povratku iz Švice je Max Adolf Westen sklical sestanek v svoji vili na Golovcu, na katerega je povabil nekatere svoje najozje sodelavce v podjetju ter jih seznanil s pogovori, ki se jih je udeležil v Švici. ¹⁰⁷ Za navezavo stikov z Okrožnim odborom OF Celje je na tem sestanku zadolžil svojega nameščenca Karola Žerovnika, za katerega je vedel, da je že povezan s partizanskim odporniškim gibanjem. Ko je Karol Žerovnik stik z Okrožnim odborom OF Celje vzpostavil, se je Max Adolf Westen v Tremarjih pri Celju sestal z njegovim članom Ernestom Žgankom - Nestlom. Žganku je obljubil, da bo za OF dal tiskarske stroje, posodo in še nekatere druge stvari. Kot je po vojni sam trdil, je poleg tega prispeval tudi večjo vsoto denarja (nemških mark).

Max Adolf Westen je z Okrožnim odborom Celje OF ostal v stikih vse do kapitulacije Nemčije. Petega maja 1945 se je sestal s sekretarjem Okrajnega odbora OF Celje mesto Martinom Klančičarjem, s katerim sta se dogovorila, da bo ob kapitulaciji Nemčije organiziral sestanek predstavnikov Okrajnega odbora OF Celje mesto z nemškim komandantom celjskega vojnega sektorja, na katerem bi se dogovorili o predaji oblasti ter izročitvi arhiva nemške policije in celjske izpostave gestapa. ¹⁰⁸ Hkrati naj bi nemškega komandanta prepričal, da ob umiku

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ Ivanka Žagar Milovanovič, *Celje na pragu svobode*; v: Celjski zbornik 1985, str. 32.

nemške vojske iz Celja Nemci ne bodo uničili tovarne emajlirane posode.

V skladu s tem dogovorom je Max Adolf Westen 8. maja 1945, na dan podpisa nemške kapitulacije, predstavnike Okrajnega odbora OF Celje mesto s svojim avtomobilom, na katerem je bila razvita slovenska zastava z rdečo zvezdo, odpeljal na magistrat v Celju, kjer je bil sedež komande nemške vojske, da so se pogajali o izročitvi oblasti.¹⁰⁹ Pomembneje od tega pa je bilo, da je Max Adolf Westen izpolnil obljubo, ki jo je dal Ernestu Žganku, in komandanta nemške vojske za sektor Celje prepričal, da ob umiku iz Celja ni ukazal porušiti tovarne emajlirane posode.

Aretacija Maxa Adolfa Westna maja 1945

S podpiranjem Osvobodilne fronte je Max Adolf Westen nedvomno veliko tvegalo, kajti če bi nemške okupacijske oblasti to odkrile, bi verjetno plačal s svojo glavo. Glede na vse to je nedvomno pričakoval, da se mu po vojni ne bo zgodilo nič hudega, zato se tudi ni pravočasno umaknil v Avstrijo, kot sta to že leta 1944 storila njegov oče in stric Avgust. Da naj ostane v Celju, mu je svetoval tudi ameriški konzul, s katerim se je v Švici pogovarjal štirinajst dni pred kapitulacijo Nemčije.¹¹⁰ Ta naj bi mu dejal, da bodo Slovenijo zasedli Angleži in Američani ter da bosta Titu ostala samo Srbija in del Hrvaške.¹¹¹

Seveda se je hudo uštel, ko je verjel v tak razplet. Ker ga je komisija za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev skupaj z njegovim očetom Adolfom in s stricem

109 Prav tam.

110 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 59.

111 Prav tam.

Avgustom uvrstila na seznam vojnih zločincev, je bilo povsem jasno, da ga bo nova oblast aretirala in zaprla, kar se je tudi zgodilo. Aretirali so ga 15. maja 1945 v njegovi vili na Golovcu, v kateri je bil nato sedež celjske Ozne. O poteku njegove aretacije ni na voljo podatkov, sklepamo pa lahko, da jo je izvedla OZNA za okraj Celje mesto. Odpeljali so ga v zapor v Starem piskru, kjer so ga zasliševali. Zaslišan je bil najmanj dvakrat.¹¹² Pod zapisnikom prvega zaslišanja je navedeno, da je zaslišanje trajalo eno uro in pol. Najpozneje avgusta 1945 so Maxa Adolfa Westna iz celjskega zapora Stari pisker prestavili v ljubljanske zapore Ozne, kjer je čakal na sodni proces.

Sodni proces proti Westnom avgusta 1945

Tako kot mnoge druge podjetnike v Sloveniji je po vojni komunistična oblast tudi Avgusta Westna, Adolfa Westna ml. in Maxa Adolfa Westna obravnavala kot sodelavce nemškega okupatorja in jih obsodila pred vojaškim sodiščem. Sodni proces proti njim je potekal 22. in 23. avgusta 1945 pred Vojaškim sodiščem Ljubljanskega vojnega področja v Ljubljani. Poleg Westnov je bil vanj vključen tudi Josef Pfeiffer, upravni svetnik podjetja A. Westen, d. d., in član upravnega odbora Tovarne kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d. Ker sta Avgust in Adolf Westen že leta 1944 odšla živeti v Švico oziroma Avstrijo, Pfeiffer pa je pobegnil neposredno pred kapitulacijo Nemčije, je bil na procesu od obtožencev prisoten samo Max Adolf Westen, drugim trem pa je sodišče sodilo v njihovi odsotnosti.

Obtožnica je Westne bremenila predvsem, da so pred vojno podpirali Kulturbund in da sta njihovi podjetji v Celju in Hra-

¹¹² ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 16–19.

stniku med vojno delali za nemško vojno industrijo. Sodišče jih je spoznalo za krive in jih obsodilo:¹¹³

1. Avgusta Westna na smrtno kazen z ustrelitvijo, na kazen trajne izgube državljanskih in političnih pravic ter na zaplembo premoženja;
2. Adolfa Westna na smrtno kazen z ustrelitvijo, na kazen trajne izgube državljanskih in političnih pravic ter na zaplembo premoženja;
3. Maxa Adolfa Westna na kazen odvzema prostosti s prisilnim delom za dobo petnajstih /15/ let, na kazen izgube državljanstva in na zaplembo premoženja.

Ker sta bila Adolf in Avgust Westen za jugoslovanske oblasti nedosegljiva, smrtna kazen nad njima seveda ni mogla biti izvršena. Max Adolf Westen je 15-letno kazen odvzema prostosti s prisilnim delom prestajal v Kazenskem taborišču Kočevje, iz katerega pa mu je že 9. novembra 1945 uspelo pobegniti in ilegalno prestopiti jugoslovansko-avstrijsko mejo.¹¹⁴

Sodni proces proti Westnom je bil eden izmed mnogih sodnih procesov, ki jih je v prvih letih po drugi svetovni vojni proti podjetnikom organizirala tedanja oblast. Tako kot pri drugih tovrstnih sodnih procesih je tudi tu bilo politično ozadje, saj je bil njegov glavni namen Westne prikazati kot vojne zločince ter jim zapleniti vsa njihova podjetja in drugo premoženje.

113 Prav tam.

114 Milko Mikola, *Pobeg Maxa Adolfa Westna iz Kazenskega taborišča Kočevje*; podlistek, ki je izhajal v Novem tedniku marca in aprila 2018.

Epilog

Kakor vidimo, je konec vojne leta 1945 hkrati pomenil tudi konec zgodbe o Westnih kot celjskih veleindustrialcih, ki je trajala okroglega pol stoletja. Komunistična oblast jim je namreč vsa njihova podjetja v Sloveniji in drugje v Jugoslaviji zaplenila in jih podržavila. Poleg podjetij v Jugoslaviji so Westni po vojni izgubili tudi vsa svoja podjetja na Poljskem in v Romuniji, ker so tudi tam oblast prevzeli komunisti, ki so njihova tamkajšnja podjetja zaplenili oziroma nacionalizirali.

Po pobegu Maxa Adolfa Westna iz kazenskega taborišča v Kočevju novembra 1945 so vsi trije Westni in člani njihovih družin živeli v tujini. Avgust, ki ni imel otrok, je z ženo Olgo že od leta 1944 živel v Zürichu v Švici, nato pa se je preselil v Merano na Južnem Tirolskem.¹¹⁵ Od vseh nekdanjih podjetij mu je ostala samo še tovarna emajlirane posode v Bassanu v severni Italiji. Umrli je 15. maja 1960. Njegov brat Adolf je z ženo Annemarie ter s hčerkama Ilse in Liselotte prav tako že od leta 1944 živel v Avstriji, najprej v Kalwangu na Štajerskem, nato pa v Lienzu na vzhodnem Tirolskem. V Zvezni republiki Nemčiji je v mestu Wirges ob Renu imel jame za glino, ki jo je njegovo podjetje v velikih količinah po zelo ugodni ceni izvažalo v Ameriko.¹¹⁶ Umrli je januarja 1955.

Max Adolf Westen je po pobegu iz Jugoslavije v Avstrijo skupaj z ženo Irene ter otrokoma Maxom in Hansijem živel pri svojih starših v Kalwangu v Avstriji, od koder se je leta 1947 izselil v Argentino.¹¹⁷ Po navedbah Udbe je bil to prisiljen storiti, ker naj bi mu bila zaradi nedovoljene trgovine z opijevimi derivati za petami angleška policija.¹¹⁸ Ker je s tem omadeževal

115 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 50.

116 Prav tam, str. 20, 49 in 50.

117 Prav tam.

118 ARS, AS 1931, t. e. 395, Udbin osebni dosje Maxa Adolfa Westna, str. 50.

dobro ime Westnov, naj bi ga k pobegu v Argentino prisilila tudi njegova oče in stric Avgust.¹¹⁹ Da bi si tam lahko ustvaril eksistenco, mu je stric Avgust dal ali posodil 400.000 švicarskih frankov.¹²⁰ S tem denarjem je v predmestju Buenos Airesa skupaj s svojim šoferjem, ki ga je novembra 1945 prepeljal čez avstrijsko mejo, ustanovil mehanično delavnico (neke vrste avtomobilski servis), pozneje pa je ustanovil še pekarno na električni pogon.¹²¹ Umrli je 1. julija 1955.

119 Prav tam.

120 Prav tam.

121 Prav tam.

The Westens—Leading Industrialists from Celje

Summary

The Westens from Celje were one of the biggest entrepreneurs in Slovenia and all pre-war Yugoslavia until 1945. They originated from Lüttringhausen by Remscheid in Westphalia. The founder of their entrepreneurial success was Adolf Westen Sr (1850–1942), who founded an enamelware company in Celje (Gaberje) in 1894. Under his leadership, the company experienced extremely rapid development; the company had around one thousand employees by the beginning of the First World War and around 2000 by the beginning of the Second World War. The company converted from sole proprietorship into a limited partnership company in 1896 before becoming a public limited company (A. Westen, d. d.) in 1924. The company's main product was enamelware, which was not only sold in the domestic market but also exported to foreign markets.

In 1912, Adolf Westen Sr was replaced in his role of the company's leader by his nephews Avgust Westen and Adolf Westen Jr; in 1935, engineer Max Adolf Westen joined them as well. In addition to the enamelware company in Celje, the Westens owned the chemical company Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku, d. d., and the industrial company Kranjska industrijska družba (KID), d. d. They also held shares in the mining company Trboveljska premogokopna družba (TPD). Furthermore, they owned iron ore mines in Topusko, Croatia and in western Bosnia as well as some companies in Serbia. All these companies were part of Westen's Yugoslav company group.

The Westens established themselves as entrepreneurs in other European countries as well. In 1925, Avgust Westen founded an enamelware company in northern Italy. In the

1930s, he managed to acquire the companies of his cousins Franc and Peter Westen in Poland and Romania; these companies were part of Westen's Polish-Romanian company group. All the companies remained in the Westens' ownership until the end of the war in 1945, when the Communist authorities in Slovenia or Yugoslavia, Romania, and Poland confiscated and nationalised them. The only company that remained in the Westens' ownership was the enamelware factory in Italy.